

*Reinier Nooms genaamd Zeeman (1623/4 – 1664), vermaard marineschilder,
de belangrijkste etsen van schepen uit de Gouden Eeuw*

Met het verschijnen van een serie topografische en maritieme etsen legt Reinier Nooms in 1650 de basis voor een omvangrijk grafisch oeuvre dat in minder dan vijftien jaar zou uitgroeien tot 177 bladen. De in Parijs uitgebrachte prenten zijn, zoals de titel benadrukt, 'faits apres le naturel'. Dit streven naar een getrouwe weergave van de werkelijkheid overheerst in het hele oeuvre, dat verder bestaat uit Amsterdamse havengezichten, levantgezichten, zeeslagen en vele tekeningen. Nog altijd vormt het etswerk van Nooms één van de belangrijkste bronnen voor onze kennis van zeventiende-eeuwse scheepstypen.

afb. 1 Reinier Nooms genaamd Zeeman, *De Slag bij Livorno*. Dit schouwstuk werd rond 1655 geschilderd in opdracht van de 'Directie van de Levantse Handel en de Navigatie op de Middellandse Zee', als schouwstuk in de Kamer van de Levantse Handel op het Amsterdamse Stadhuis. Doek, 142 x 225 cm. Collectie Rijksmuseum Amsterdam.

Niets is bekend over Nooms' afkomst en jonge jaren, toch is men er altijd vanuit gegaan dat de man die zijn werk met 'Zeeman' signeerde zich dit recht toemato omwille van een eerdere loopbaan op zee. De schilder vestigt zich in 1652 te Amsterdam, waar hij in het navolgende jaar de zuster van prentmaker Michiel Mosijn trouwt. Zij nemen hun intrek in de woning van stillevens- en interieurschilder Nicolaes Outhuys, gelegen aan de Handboogstraat tussen Spui en Heiligeweg.

Uit het huwelijk worden twee dochters geboren, achtereenvolgens Neeltjen en Lisbet. Toch lijkt Zeeman het niet zo nauw genomen te hebben met de beginselen van huwelijkse trouw, blijkens een beklag van Maria Jansdr. Mosijn dat uit de mond van getuigen is opgetekend. Zij verklaart ten nadele van haar huisbaas 'dat de voorsz. Claes Outhuysen oorsaack was dat haren man Reynier Seeman [...] een eerloos en onbehoorlyck leven leyde, want dat haer man door gemelte Outhuysen dicmaels in hoerhuysen gebracht wiert, comende dan veeltijts metten voorsz. Outhuysen des nachts ten twee a drie uyren en later thuys, [...] verclaerde oock dat sy gesien heeft dat Outhuysen, Ryckert van der Cley, Reynier Zeeman en Direk Outhuysen in een infaem hoerhuys saten, namelijk tot d' Weduwe Spillebouts, synde een oude vrou met 2 dochters, wonende op de hoek van de heysteegh op d'achter burghwal, want dat sy Maria Seeman stont op de straet en door een venster sach. Maria Seemans verclaert, dat sy nooit een slag van haer man had gecregen dan tsedert hy metten voorsz. Outhuysen heeft verkeert en gewoont, clagende grotelycx, dat haer man soo door d' voorsz. Claes Outhuysen wiert bedorven.'

Door een aantal prominente opdrachten weet de schilder zich dan niet aan de armoede, maar wel tijdelijk aan tucht van het huisgezin onttrekken. Medio jaren 1650 schildert Nooms in opdracht van de 'Directie van de Levantse Handel' een kapitale 'Slag bij Livorno' die geplaatst wordt als schouwstuk in de noordwestelijke hoekkamer op de tweede verdieping van het Amsterdamse stadhuis. Het schouwstuk bevindt zich tegenwoordig in de collectie van het Rijksmuseum, een modello voor dit schilderij wordt in Greenwich bewaard. In 1657 verblijft de schilder mogelijk enige tijd te Berlijn, waar hem door keurvorst Fredrik Willem I van Brandenburg een toelage van 1000 Thaler wordt toegekend.

In 1661 is hij weer terug in Amsterdam, want op 26 mei van dat jaar scheept hij zich in voor De Ruyters vredesmissie naar vier Noord-Afrikaanse steden. Doel is om hier een garantie van 'vrij goed - vrij schip' af te dwingen en door het opbrengen van kaperschepen een gevangenenruil te bewerkstelligen. In opdracht van de Amsterdamse Admiraliteit vervaardigt Nooms bij terugkomst gezichten op Algiers, Tunis, Tripoli en Salé, waarbij hij terugvalt op de vele schetsen die hij onderweg maakte. Kort voor zijn overlijden levert hij nog achttien tekeningen voor de atlas van Laurens van der Hem, eveneens Noord-Afrikaanse kustgezichten. Met die laatste opdracht is zijn artistieke erfenis zeker gesteld; geschiedschrijver Olfert Dappert put rijkelijk uit dit materiaal voor zijn 'Naukeurige Beschrijvinge der Afrikaensche Gewesten' uit 1668. Ook enkele levantgezichten van Abraham Storck gaan terug op de tekeningen van Reinier Nooms.

ROB KATTENBURG

afb. 5 Jan van Galens praalgraf in de Nieuwe Kerk, Amsterdam. Uitgevoerd door Willem de Keyser en Rombout Verhulst naar ontwerp van Artus Quellinus.

REINIER NOOMS GENAAMD ZEEMAN

(1623/4 – 1664 Amsterdam)

De Slag bij Livorno, 14 maart 1653, Jan van Galens ‘Zeven Provinciën’ boord aan boord met de ‘Leopard’ onder admiraal Henry Appleton, rechts het fregat de ‘Zon’ onder kapitein Bogaert

Doek, 78,5 x 115 cm
 Gesigneerd in commandeursvlag: ZEEMAN

HERKOMST
 Frankrijk, particuliere collectie

Voordat Jan van Galen in juli 1652 over land afreist naar Livorno, laat hij zich eerst door de Staten Generaal verzekeren *‘dat tegenwoordig geen beter dienst te doen is, als int binnen en buijten Nauw van de Straet.’*

De commandeur is op dat moment al twee jaar buiten dienst en de elf steekwonden, opgelopen tijdens een gevecht met Spaanse soldaten in de baai van Cadiz, ondermijnen zijn gestel. Indachtig dat een nieuwe vlootoperatie weleens zijn laatste zou kunnen zijn, zet hij in op de hoogst mogelijke eer.

Op afspraak van de ‘Directie van de Levantse Handel en de Navigatie op de Middellandse Zee’, een orgaan dat na het aflopen van het 12-jarig bestand werd opgericht om toe te zien op de handel in het Middellands Zeegebied, waren op 25 oktober 1651 veertien oorlogsschepen in de vaart gebracht om Hollandse koopvaarders te beschermen tegen de toenemende agressie van Franse kapers. Het ‘vlottielje’ stond onder voorlopige aanvoering van Joris van Cats. Maarten Harpertsz. Tromp zou op termijn de leiding overnemen, maar het rap escalerende conflict met Engeland bond hem aan de Noordzee. Aangezien de Britten nu een grotere bedre-

ging vormen voor de Nederlandse koopvaart, wordt overhaast besloten tot een vredesovereenkomst met de Franse kroon.

Wanneer Joris van Cats op de hoogte wordt gesteld van de gewijzigde politieke situatie, welbeschouwd het uitbreken van de Eerste Engelse Zeeoorlog, bevindt hij zich in de haven van Livorno, waar op dat moment ten zuidzijde van de stenen pier of ‘moelie’ een Engels eskader ligt aangemeerd. De vloot van drie oorlogsschepen en vier rijkbeladen koopvaarders staat onder leiding van de even onervaren als incompetente admiraal Henry Appleton. Het bericht uit Den Haag liegt er niet om: Van Cats wordt gesommeerd *‘te bevegten ende aen te randen alle Engelse schepen, waer by die ook soude vinden’*. Op verzoek van de groothertog van Toscane, Ferdinand II, die er veel aan gelegen is om de vrijhavenstatus van Livorno te waarborgen, belooft Van Cats om de Engelsen *‘geen hostiliteyt’* te zullen doen. Wel beletten de Nederlandse schepen met een havenblokkade het uitvaren van de Engelse vloot. Aangezien het eskader onder Van Cats duidelijk de overhand heeft, zit er voor Appleton niets anders op dan versterking af te wachten. Die dient zich spoedig aan, wanneer op 6 september 1652 een eskader onder kapitein Richard Badiley vanuit Smyrna nabij het eiland Montecristo komt.

Inmiddels is ook Jan van Galen in Toscane gearriveerd. Na door de groothertog rijkelijk te zijn onthaald ten paleize in Florence, brengt een span met zes witte paarden hem naar de haven van Livorno. Twee dagen nadat de commandeur zich op 3 september met zijn vloot heeft verenigd, laat hij vier schepen voor de rede toezien op het smaldeel van Appleton en steekt zelf met de ‘Jaarsveld’ en een gevolg van negen schepen in zee. Al de volgende middag krijgt hij voorbij het eiland Pianosa de vloot van admiraal Badiley in het vizier. Hoewel de laatste met drie koopvaarders en vier oorlogsschepen duidelijk in minderheid is, blijft de ‘slag bij

afb. 2 *Portret van Jan van Galen*, rond 1654 vervaardigd door de zwager van Reinier Nooms, de Amsterdamse graveur Michiel Mosijn, naar voorbeeld van Jan Lievens. Gravure en ets, 418 x 324 mm.

Elba’ op 8 september onbeslist. Badiley weet zijn zwaargehavende vloot zeker te stellen in de haven van Porte Longone. Wel heeft hij het verlies van de fonkelnieuwe ‘Phoenix’ te betreuren, het best-bezeilde Engelse schip op de Middellandse zee, dat door kapitein Jacob de Boer is veroverd.

MUITENDE ENGELSEN
 Van Galen toont zich niettemin verbolgen over de afloop. Het was hem niet gelukt de dreiging van het tweede Engelse eskader weg te nemen. Er is aanzienlijke schade aan de vloot en ook zelf komt hij niet ongehavend uit de strijd. Een splinter heeft hem op de rug getroffen en hij is geraakt door *‘een vervloogen coegel op de bil’*. Deze laatste kwetsuur valt bij beschouwing mee, omdat het daar *‘dicker vleijs’* is. Hij fulmineert tegen zijn lakse voorganger, die onderhoud aan de schepen veronachtzaamd had. Het moreel onder het scheepsvolk loopt zienderogen terug, mede dankzij de onregelmatige uitkering van maandgelden, en ook bij zijn kapiteins boet Van Galen aan gezag in. Tot overmaat van ramp weten de Engelsen tijdens een slemppartij aan boord van de ‘Phoenix’ het schip te overmeesteren. De 23-jarige kapitein Cornelis Tromp wordt verrast in zijn slaap en ontkomt ternaauwernood aan de razernij van de muitende Engelsen door uit het raam van zijn kajuit te springen. Pas na een half uur wordt hij uit het raam gevist. Hoewel de Staten Generaal dit laatste voorval angstvallig geheimhouden – de correspondentie over het onderwerp vindt zijn beslag in de ‘secrete casse’ – zal Tromp junior na dit gezichtsverlies des te meer zijn aangemoedigd om zich te bewijzen.

Die gelegenheid doet zich voor op 14 maart. Badiley is met zijn schepen vanuit het zuiden genaderd en tracht de Nederlandse vloot uit haar positie te lokken. Hierdoor zou Appletons smaldeel vrij baan krijgen om de haven te verlaten en zich te voegen bij Badileys eskader. Met vereende krachten heeft de Engelse vloot aanzienlijke kans op overwinning. Hoewel minder in getal, met veertien tegen zestien, zijn de Engelse schepen beter bewapend en bezeild. Van Galens voornaamste taak bestaat er dus in om beide eskaders gescheiden te houden. Een schijnbeweging geeft het

gewenste effect: Appleton waant zich vrij om uit te varen en gaat onder zeil. Onverwacht legt Van Galen hoog aan de wind en stort zich met overmacht op zijn prooi.

Terwijl het volk op de kade toestroomt om het schouwspel gade te slaan, bestookt Jan van Galen vanaf de ‘Zeven Provinciën’ de met 46 stukken uitgeruste ‘Bonaventure’. Hij raakt het schip prompt in de kruutkamer. *‘Doordien d’Engelschman veel vierwerken hadde, en Van Galen schoot met scherp dat met brandende specie becleet was’* vloog dit schip *‘subijtelick in de locht sonder meer mensen te salveren als vijf’*. De eerste laag kogels eist dus meteen het leven van 150 Engelse scheepslui. Het schip ‘Samson’ raakt ingeklemd tussen de ‘Maan’ van Cornelis Tromp enerzijds en een brander anderzijds. Het vuur slaat snel over en van de 130 opvarenden weten slechts 42 een veilig heenkomen te vinden, meest nog op Nederlandse sloepen. Na twee uur te hebben gebrand, komt het schip uiteindelijk tot ontploffing.

Cornelis Tromp zet met zeven schepen achtervolging in, maar met het invallen van de duisternis moet hij zijn poging staken.

FELLE TEGENSTAND

Het admiraalschip van Appleton wordt met enthousiasme en hardnekkigheid belaagd door de ‘Zon’ onder aanvoering van kapitein Bogaert en de ‘Julius Caesar’ onder Rooker. De enorme ‘Leopard’, bewapend met 54 stukken, biedt fel tegenstand. Na assistentie van Jacob de Boer op de ‘Eendracht’ krijgt men Appleton uiteindelijk op de knieën. Er zijn bij deze actie evenwel 67 doden op de Nederlandse schepen te betreuren. De ‘Levant Merchant’ geeft zich over na achtereenvolgens door de ‘Madonna de la Vigne’ en de ‘Maagd van Enkhuizen’ te zijn bestookt. De ‘Peregrine’ houdt nog vrij lang vol onder tegenstand van de drie Nederlandse kapiteins Pieter de Vries, Adriaen Roothaas en Pieter Bontebotter. Als enige weet de ‘Mary’ onder kapitein Fisher de dans te ontspringen. Hij laat het schip voor de wind dwars door de vlootlinie varen en, zonder zich verder te bekommeren om het lot van zijn collega’s, voegt hij zich bij het eskader van Badiley. Nu deze ziet dat er geen eer meer te behalen valt, slaat hij met zijn negen schepen op de vlucht.

afb. 3 Anonieme ets, 113 x 137 mm. De ‘Leopard’, het admiraalschip Appleton, wordt belaagd door de ‘Zon’, de ‘Julius Caesar’ en de ‘Eendracht’.

Cornelis Tromp zet met zeven schepen achtervolging in, maar met het invallen van de duisternis moet hij zijn poging staken.

Cornelis Tromp zet met zeven schepen achtervolging in, maar met het invallen van de duisternis moet hij zijn poging staken.

Met het verjagen van de Engelsen was Van Galen er dus in geslaagd de Straat ‘schoon te vegen’, *‘waardoor de Hollandsche niet alleen eeuwige roem verdienen, maar oock meester gheworden zijn van de Middelandische Zee, om sonder eenigh peryckel haer Negotie te vervolgen’*. Na onder gejuich te zijn onthaald in Livorno, vindt de commandeur onderdak in het huis van consul Pieter van der Straeten, waar hij wordt verzorgd door de persoonlijke lijfarts en chirurgijns van de groothertog. Het mocht allemaal niet baten. Negen dagen na de slag overlijdt Van Galen aan zijn verwondingen. Het stoffelijk overschot wordt overgebracht naar Amsterdam, waar men in de nieuwe Kerk een praalgraf opgericht. Sinds 1656 valt hier op een plaquette te lezen:

*Hier leit in ’rGraf van Eer den dapperen Van Galen,
 Die eerst ging buit op buit Kastiliën afhalen,
 En, met een Leeuwenbert, nabij ’r Taskaensche strant,
 De Britten heeft verjaegt, verover't en verbrandt.*

Reinier Nooms schilderde zijn ‘grootte seeslagh’ toen de rook nog maar nauwelijks was opgetrokken

afb. 4 Reinier Nooms genaamd Zeeman, *De Slag bij Livorno, 14 maart 1653*. Jan van Galens ‘Zeven Provinciën’ (40 stukken) bevindt zich boord aan boord met de 54 stukken tellende ‘Leopard’, het admiraalschip van Henry Appleton. Rechts het fregat de ‘Zon’ onder kapitein Bogaert. Dit schip werd in 1640 op de Amsterdamse werf gebouwd en beleeft hier zijn premiere in een zeeslag. Doek, 78,5 x 115 cm, gesigneerd in commandeursvlag: Zeeman.

Nooms verbeeldt de slag in het heetst van de strijd. Het schip de ‘Zon’ vuurt zowel aan loef als aan lij kanonnen af. Kapitein Bogaert zal spoedig het roer naar bakboord omgooien om het Engelse admiraalschip aan rechterzijde te enteren. Nooms plaatst beide admiraalschepen boord aan boord, beide zijn duidelijk herkenbaar aan de commandeursvlaggen in de grote mast. Het rondhout van de fokkenmast op de ‘Zeven Provinciën’ is doorschoten. Nadat een kogel zijn been tot op de knie verbrijzeld had, zou Van Galen gezeten op een stoel het bevel over zijn schip voortzetten. Tegen de achtergrond brandt het wrak van de ‘Bonaventure’ uit. De tegenstand is door Nooms enigszins overdreven; we tellen liefst negen schepen die onder de parlamentsvlag varen, volgens de vlootlijsten waren het er zes. Mogelijk heeft Nooms het schilderij vlak na de slag en op basis van summiere informatie vervaardigd. Een vermelding van 1 oktober 1653 in het inventaris van kunsthandelaar Pieter van Melder, gevestigd aan de Nieuwmarkt in Amsterdam, ondersteunt deze hypothese. Hier wordt onder nr. 57 melding gemaakt van *‘een grootte seeslagh in een platte lijst, geschildert van Zeeman’*. Hoewel de slag bij Livorno maar zelden het onderwerp voor schilderijen vormt, is het des te opmerkelijker dat twee schilders die zich ook aan dit onderwerp waagden, namelijk Willem van de Velde de Oude en Johannes Lingelbach, als schuldenaren in hetzelfde testament zijn opgenomen. Lieten zij zich door Reinier Nooms inspireren?